

Gotska arhitektura

Gotika

Pridevnik "gotški" dolgujemo italijanskemu renesančnemu umetniku in piscu Vasariju. Kulturo, ki se je na zahodu razvila med 12. in 16. stoletjem, so on in sodobniki posmehljivo označili kot barbarsko (Goti so v zgodnjem srednjem veku vdrl v Evropo). Izraz gotški se je najprej nanašal na arhitekturo, potem na vso umetnost in na zadnje na celotno kulturo tega obdobja. Gotsko umetnost so dolgo obravnavali s prezirom in dela tega časa brez oklevanja uničevali. Veljavo so ji vrnili šele romantiki v 19. stoletju.

Začetek gotske umetnosti povezujemo z gradnjo kora bazilike Saint-Denis na pobudo opata Sugerja sredi 12. stoletja. Ta slog se je nezadržno in naglo razširil po vsem ozemlju francoskega kraljestva in po vsej Evropi.

Vendar so se od druge polovice 13. stoletja evropske dežele odmaknile od francoskega vzora. Vsako območje je gotiko preoblikovalo po svoje, v svojem duhu, vendar ji temeljnih posebnosti ni spremenilo. To je bila doba regionalnih gotik. V času svojega največjega razmaha je gotska umetnost prišla do Skandinavije, na vzhodu je dosegla Poljsko, na jugu se je pojavila v umetnosti latinskega Vzhoda do Cipra in Rodosa. Tako je bila gotska kultura svojevrstna vez v politično razdrobljeni Evropi.

Izjema je bila le Italija: dolgo ni sprejela gotske umetnosti, potem pa jo je izoblikovala po svoje in ohranila le nekatere razvojne značilnosti. Poleg tega se je sredi 14. stoletja v Toskani nakazala nova umetnost: renesančna. Postopoma je segla čez vse Evropo in do sredine 16. stoletja povsem izrinila umetnost gotike.

Polet gotske arhitekture

*Opatijska cerkev Saint-Denis**, ki so jo v drugi tretjini 12. stoletja obnovili, ima popolnoma novo arhitekturo. Prvič se gotska arhitektura pojavi v narteksu (posvečenem leta 1140), predvsem pa v dvojnem kornem obhodu (posvečenem leta 1144), kjer sta križnorebrasti obok in šilasti lok dosledno povezana. Odtlej so to stavbarsko mojstrstvo popolnoma obvladali. Loki so elegantno povezani s stebrički, kar daje stavbi lahkoten videz. Nosilna funkcija zidov je dosti manjša. Vanje so vgradili slikana okna^o (vitraji), ki so velika in prostor dobro osvetljujejo.

Odtlej so ta način gradnje posnemali povsod. Gotski arhitekti so svoja dela zasnovali na treh bistvenih točkah: večanju odprt in višanju stavbe in prizadevanju za enoten prostor.

Razvoj

Cerkev Saint-Denis je postala vzor za vrsto cerkva, ki jih imenujemo *zgodnjegotske*. Te katedrale označujejo prehod iz romanike v gotiko. Zanje je značilno, da so stene razdeljene v *štiri nadstropja*: nad velikimi arkadami so empore, triforij^o in visoka okna. Empore so bile dediščina romanike. Hkrati so bile opora oboku, ki pritiska na slope^o. Da bi podprli vedno širše oboke, so v vsaki traveji^o morali dodati še eno polje, tako da so oboki postali šestdelni. Po tem načelu so zgrajene katedrale v Laonu, Soissonsu ali Noyonu. Čeprav so po vsej Franciji še gradili številne romanske stavbe, so ponekod sprejeli elemente porajajoče se gotike. Lep primer je tako imenovana plantagenetska gotika (na zahodu Francije, na primer v Angersu), ki je romanski strukturi dodala zelo trebušaste križne oboke (imenovane tudi *anžujski oboki*). Cistercijani so gotiko sprejeli brez pridržkov, ker so cenili njeno čistost in preprostost.

Anglija je bila prva evropska dežela, ki je sprejela francoske novosti, po zaslugi arhitekta **Guillauma iz Sensa**, ki se je okrog leta 1174 lotil gradnje katedrale v Canterburyju. Ta slog, ki francoske vzore povezuje z angleškim dekorativnim izročilom, se imenuje *early english*.

Oporni lok se je pojavil okrog leta 1180, najprej pri zidavi cerkve *Notre-Dame* v Parizu. V arhitekturi je povzročil pravo revolucijo. Ker je pritisk oboka prenesel navzven, so izginile empole (stena je torej postala trinadstropna) in masivnost sten se je zmanjšala. Oboki so postali enostavnejši. štiridelni, segajoči čez eno travejo°, ki ni več kvadratna. To spoznanje je arhitektom omogočilo, da so povečali višino ter poenostavili obliko in tloris stavb.

Navdušenje za gradnjo je bilo veliko. Vzor sta bili dve katedrali: *Chartres*, vrelec klasične gotske arhitekture in kraljeva cerkev, ter malo manj pomembni *Bourges*. Ta dva vzora so sprejemali po vsej Franciji in slogovne razlike med kraji so se zmajševale.

Trinajsto stoletje je bilo tudi čas širjenja gotike po vsej Evropi.

V Angliji so stolnice zaobjele velike površine. Katedrala je bila povezana še s križnim hodnikom° in kapiteljsko dvorano°. V notranjosti je zleknjenost dosti bolj poudarjena kot vzgon v višino in mnogo je okrasnih elementov (kot v katedralah v *Lincolnu* in *Wellsu*).

Španska arhitektura je bližja francoskim vzorom. Sprejela je bolj prostorsko celoviti tloris Buurgesa, kot na primer katedrala v *Burgosu*. Italija in Nemčija sta bili do gotških novosti bolj zadržani.

Ponotranjena umetnost

Ko se je zrušil obok katedrale v Beauvaisu, je bilo konec vedno bolj drznih prizadevanj, da bi čedalje bolj zviševali prostornine. Ta dogodek pomeni mejo, do kodej je segla klasična gotika. Že od leta 1250 se je v Parizu razvijal slog, ki ga ni zanimalo zunanje veličastje, temveč ravnovesje; to je *žarkasta gotika*, čas zrelosti. Struktura gotske arhitekture se je razvila do skrajnosti. Oboke in stebre so stanjšali, kolikor je bilo mogoče, slikana okna pa so postajala vedno bolj pomembna. Najlepše stvaritve visoke gotike so dela arhitekta **Pierra de Montreuil**a, na primer *Sainte-Chapelle** (posvečena leta 1248).

V 14. stoletju je bilo v Franciji vedno manj gradbišč. Arhitektura Ile-de-France je izgubila svoj pomen. Uveljavile so se novosti v manjših krajih, predvsem v jugozahodni in osrednji Franciji (katedrala *Sainte-Cecile* v Albiju, katedrala v Narbonnu).

Gotska arhitektura zunaj Francije

Čas, ko je angleško arhitekturo opredeljeval *decorated style*, je bil eno najbolj ustvarjalnih obdobij. Ta slog, značilen po številnih fantazijskih oblikah in močnem nagnjenju do ornamentike (katedrala v Wellsu), je prevladoval od druge polovice 13. stoletja do sredine 14. stoletja. Okrasni elementi: svodna rebra, viseči sklepniki°, pahljačasti oboki (kot jih vidimo v križnem hodniku katedrale v Gloucestru) prekrivajo oboke.

Kot odziv na razkošno okrasje *decorated style* se je sredi 14. stoletja razvil *perpendicular style*. Ta slog je umiril okrasje in ga zajel med napične črte in v jasne kompozicije. Trajal je še vse do 15. stoletja.

V Nemčiji je šel razvoj drugače, kajti francoska gotika je prodrla šele okoli leta 1220. Središči, prek katerih se je širila gotska arhitektura v vzhodne nemške pokrajine, sta bili Strasbourg in Köln. Francoske vzore so sprva sprejemali s precejšnjo zamudo, a že pred letom 1300 se je nemška gotika oblikovala po svoje. Po letu 1350 je prevladal poseben nemški tip dvoranske cerkve°, ki je skušal doseči poenotenje prostora. Nosilci ne delijo več notranjega prostora. Stavbni členi ne poudarjajo več navpičnosti, ampak omogočajo prost pogled po prostoru. Praga, nova prestolnica, grajena za cesarja Karla IV. Luksemburškega od

sredine 14. stoletja, se je razvila v pomemben umetniški center. Postala je eno najsijajnejših središč, ko so pod vodstvom arhitekta in kiparja **Petra Parlerja** gradili *katedralo svetega Vida**.

Italijansko 14. stoletje

V Evropi 14. stoletja je imela Italija posebno mesto. Medtem, ko je drugod cvetela prava gotika, so dela v Toskani že naznanjala renesanso.

V Italiji se je sprejemanje francoske gotike končalo pri okrasju, kajti struktura italijanskih stavb je v bistvu ostala negotska. Takoj sicer vidimo, da so cerkve - kot sta *katedrali v Sieni** in *Orvietu* - višje, da so na pročelju gotska čela in križne rože^o kot tudi velika okrogla okna in stolpiči ob straneh.

Čeprav so v notranjosti sicer kdaj uporabili križnorebrasti obok, jih arhitekturni podvigi severnoevropske gotike niso zanimali. Oporni lok je bil v italijanski arhitekturi redki element. Uporabljali so močne zunanje sople^o ali pa železne vezi, da so zadržali pritisk zidov. Ohranile so se tudi čisto italijanske posebnosti, kot je od cerkve ločen zvonik. Ker so bile mestne skupnosti močne, so zgradili številne posamezne stavbe. Srednjeveško izročilo s stolpnimi linami in izlivnicami^o so združevali z gotskim okrasjem kot na *mestni hiši v Sieni**. V Benetkah se je pridružil še vpliv bizantinskega okrasja, kot ga vidimo na *Doževi palači*.

Plamenasta gotika

Arhitekturo zadnje gotske faze imenujemo plamenasta gotika. Prostori so sedaj postali dvoransko odprti, oboki niso bili več strmo šilasti, prevladovati je začelo občutje širine, zleknjenosti. Lahko bi že sodili v renesančne palače, vendar je bil prostor praviloma ujet v mrežast, cvetlični ali zvezdast obok: rebra in služniki, ki so se uvili v vzorce, nimajo poslej nobene nosilne vloge več, so dekoracija. Zunanjščine so marsikdaj prava goščava zatrepov^o, fial^o, v oslovski lok usločenih kamnitih okvirov okoli oken in vrat. Stolnice so ogromne, kot denimo katedrala v Milanu, ki so jo zidali dolgo, od konca 14. pa tja v 16. stoletje, sodelovali pa so arhitekti iz Italije, Francije, Nemčije, nato spet Francije itd.

Spremenila se je tudi posvetna arhitektura, ki ni več postavljala trdnjav; lep primer je *dvorec meščana Jacquesa Coeura* v Borgesu.